

Med kamera under vingene

Av: EINAR GJÆREVOLD

Mangt er fortalt om ålbyggers omflakkende innsats for å bygge landet i gamle dager. De fleste holdt seg på, eller under, jorda. Men noen før høyere og lavere enn andre. For bygdas barn har vært med på å skrive historie i lufta også. En av dem var min far.

De første motorflyene tok av for nøyaktig hundre år siden. Deretter gikk det ikke lang tid før *kameraet* var på plass under de skrøpelige vingene. Både de militære og kartverket hadde nytte av å få forskjellige territorier fotografert fra lufta.

Men også folk flest var uhyre nysgerrige på å se hvordan eiendommene deres tok seg ut fra lufta, og det oppsto snart et marked for nettopp dette. I 1930-åra dukket de første norske flyselskapene opp som ville drive kommersiell fotografering fra fly. Skikkelig fart i sakene ble det først etter Annen verdenskrig, i de optimistiske 1950- og 60-åra. Da svirret småfly formelig overalt i lufta. De kom fra Fjellanger, Nor-Fly, Widerøe, Norrønafly, Telemark Flyselskap, Vestving og enda flere flyselskaper.

Etter krigen så mange for seg ei framtid innen luftfarten, på den ene eller andre måten. Det var en virksomhet i frammarsj og med sterk appell til eventyrlyst og utfordringsdrift. Flyging var forbundet med status og glamour, og alle typer fly var spennende.

Min far, *Anders Gjærevold*, var en av de unge karene som ble litt av flybasillen og det litt eksotiske miljøet på en flyplass. Pappa hadde fartet mye rundt i landet og hatt mange slags jobber, da han som 29-åring i 1957 fikk jobb som selger i *Norrønafly*.

Flyselskap uten telefon

Det lille flyselskapet ble startet fire år tidligere. Fotoavdelinga skulle være ryggraden i firmaet, og den ga gode inntekter helt fra starten. Norrønafly kjøpte inn et spesielt halvformat-kamera fra USA. Det brukte 5 x 5 tommers negativer som ga knivskarpe bilder, og US Army leverte hauger av film fra sitt overskuddslager.

Fotoavdelinga holdt til i annen etasje i Rosenkrantzgate 19 i Oslo, mens flyplassen sto i egen hangar i "dumpa" på Fornebu. Der hadde Norrønafly overtatt noen trekkfulle gamle brakker som verken hadde innlagt vann eller telefon. Vannet kom først utpå 60-tallet, men telefon fikk man ved å bestikke en tele-

montør med 700 kroner for å koble seg på telefonledningen som gikk forbi på utsida. Den gangen var det flere års ventetid og behovsprøving for å få telefon i Norge.

Flynæringa var en "røver-bransje". Det var beinhard kamp om å overleve mellom de ulike selskapene. Norrønafly hadde et fargerikt miljø, med stor gjennomtrekk av både mennesker og flymaskiner. Mange nyutdannete flygere samlet timer på småflyene, og forsvant over til SAS og Braathens straks sjansen bød seg.

Ved siden av fotovirksomheten drev selskapet en flyskole. Der var Tor Kirkvaag instruktør, broren til det mer kjente radiofantomet Rolf.

Norrønafly eide en flåte av små Piper Colt'er som stadig var på farten og tok bilder i svart og hvitt. En del av bildene ble sendt til selskapets lille atelier i Markveien, hvor en stab av unge damer satt og farge-la hver minste detalj på dem for hånd. Først i siste halvdel av 1960-tallet ble det vanlig med fargebilder.

Anders fikk jobben med å reise land og strand rundt for å selge bildene som selskapets fotografer hadde tatt ute i bygdene. Salget gikk strykende. I dag henger tusenvis av slike bilder rundt om i norske hjem som et resultat av at min far og andre selgere fra Norrønafly gikk fra dør til dør og tilbød flyfoto av huset, gården eller eiendommen.

Turene gikk for det meste med bil, på elendige grusveier og i all slags vær. Dårlige vindusviskere, slamrende kjettinger og lunkne varmeapparater gjorde dem ofte til strabasiøse ekspedisjoner.

Populære menn

Etterhvert fikk pappa tilbud om å prøve seg med kameraet selv. Opplæring ble gitt av selskapet. Han viste seg som en dyktig mann og fikk jobbe fulltid som flyfotograf fra 1960. Hvor mange bilder han tok i løpet av sin karriere, er umulig å si, det ble nok flere tusen.

Å fly og ta bilder ble en livsstil. De som drev med det, kunne knapt tenke seg et morsommere yrke. Jobben gjorde dem lommekjente i landet på ei tid da det var eksotisk nok for en nordmann å få reise innenlands på ferie. De unge karene som fartet rundt, ble sett på som spennende, friske pust i hverdagen mange steder. Og bildene gikk unna som varme hvetebrodd.

I mange yrker var det vanlig med uniformer på den tida, også innen flyfotografering. Pilot og fotograf

STRAMME KARER: Det var stil over flyfotografene i gamle dager. Såvel flygerne som fotografene og selgerne var uniformert. T.h. Anders Gjærevold, t.v. Hans Owesen. Foto: Norrønafly

opptrådte i Norrønaflys uniform når de var ute i felten. De var stramme karer som ble svært populære der de dukket opp. En periode opererte selskapet med sjøfly i Ryfylke, hvor de drev fotografering og rundflyging. Og der gjorde den unge ålbryggen spesielt inntrykk på ei av øyjentene, som etterhvert skulle bli min mor.

Spanning og familieliv

Fotoflyene fløy alltid lavt. Av mange bilder går det tydelig fram at flyet har ligget i høyde med tretoppene. Denne lavtflyginga kostet liv. To stygge ulykker rammet Norrønafly tidlig på 60-tallet, da Piper'e kolliderte med høyspentledninger og mannskapene omkom. Luftspenn var en konstant trussel. Mange var ikke registrert på flykartene eller markert i terrenget. Pappa var selv med på å unngå høyspentkabler og løpestrenger med et nødskrik.

Spanning var det også for dem som satt igjen hjemme, om enn av et annet slag. Flyger og fotograf var ofte borte i dagesvis, opptil tre uker i strekk. Været

bestemte hvor lang tid jobben skulle ta. Var det ruskevær, måtte de vente på hotelllet eller pensjonatet til det bedret seg. Kontakten hjem var sparsom. Noen postkort ble sendt, og kanskje unnet man seg en telefon i ny og ne. Men det var dyrt å ringe rikstelefon. Dessuten var det ikke alminnelig med telefon hjemme. For å nå oss som bodde i Oslo, måtte pappa ringe til nabene i første. Å friste på andre var ikke hyggelig, så det ble mye venting i usikkerhet for mamma. Det var ikke bare-bare å være ung mor med enevansvar for to små i en gråbeinsgård på Grünerløkka. Lønna var beskjeden, det var aldri nok å rutte med.

I blant førte oppdragene pappa til hjemlige trakter. Det var stor stas, både for ham og for kjentfolk, når han kunne feie ned gjennom bygda på Norrønaflys vinger. En gang skremte han bestemor stygt ved å fly så lavt over taket at Piper'en nesten subbet ned i skorsteinene. En annen gang landet han på Rensjøen om vinteren. Det vesle flyet hadde skiunderstell og kunne lande hvor som helst. Fra luften hadde de observert

ÅLEN SENTRUM: Baker Lorentzen har bakeri i krysset riksveien – Graftåsveien, med kafé i første etasje. I det mørke huset vis å vis ligger Arbeidskontoret, hvor det ble holdt fester under Annen verdenskrig. I "Lunder-huset" holder maler Jon Eggen til. Ved bensinpumpene i krysset har en lastebil parkert. Den lange bygningen bak gamle Ålen samvirkelag rommer slakteriet. I første etasje hos Jon Skjefte er det selskapslokale, i annen etasje bor dr. Bjarne Engseth. I bakgrunnen sees meieriet. Meieristen bor i etasjen over meierisalen, mens de ansatte har hybler over produksjonsavdelinga og mjølkebutikken. (Bildet er tatt 24. august 1954.) Foto: Widerøes flyveselskap

noen isfiskere ute på sjøen, og gikk ned – angivelig fordi "de var interessert i å se om de fikk noe fisk". At besetningen stundom ville kjekke seg for lokalbefolkingen, ville de aldri innrømme.

Fotografen blir bonde

I Ålen begynte farmor og farfar å dra på åra. De ønsket å overlate gården til yngre krefter. Og pappa var odelsgutt. Helst ville han fortsette å fly, men han kjente seg forpliktet til å føre fedrenes bedrifter videre. Det var en tung avgjørelse, men en høstdag i 1965 gikk flytte-lasset nordover.

Helt slutt ble det likevel ikke på flyginga. Pappa fikk i oppdrag å forevige eiendommer i Ålen og omegn sommeren 1966. Hver morgen etter fjøsstellet kjørte han til flyplassen på Røros i sin gule og svarte DKW og kom tilbake om kvelden.

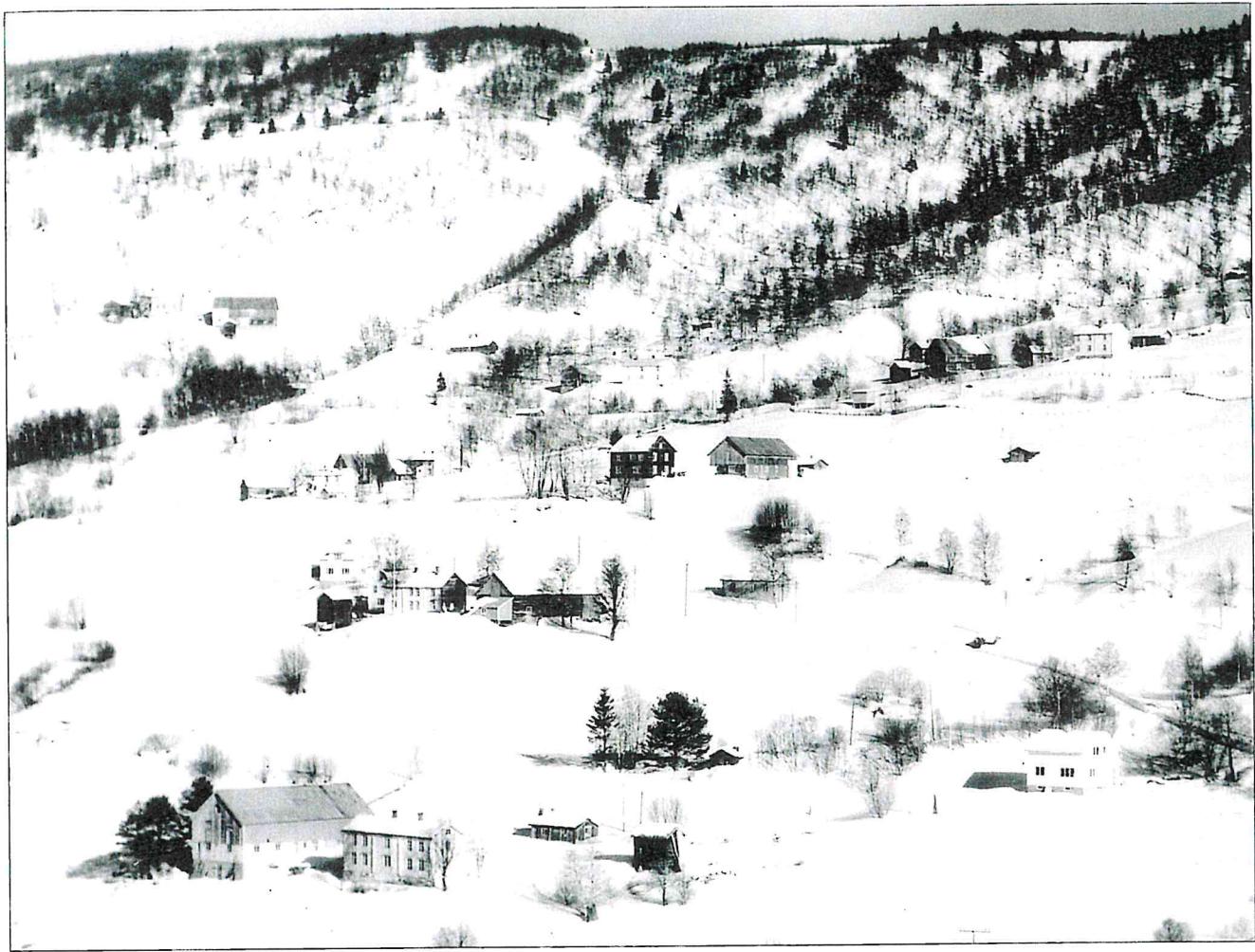
Det ble hans siste jobb som flyfotograf. Gården krevde all hans tid. Skulle familien leve av den, treng-

tes store utvidelser og moderne utstyr. Pappa overtok gården midt i brytningstida mellom det gamle og det nye landbruket, og måtte ta det voldsomme løftet med å sette bruket i stand til å møte den nye tidas krav. Han ville gjerne ha byttet ut gården med fly og kamera, men syntes ikke han kunne. Det skulle koste helsa, men er en annen historie.

Kulturhistorie

Norrønaflys enorme arkiv av svart/hvitt-negativer fra 1950- og 60-åra ble sendt på fyllinga i 1984 og er tapt for alltid. Tjue år senere finnes det ikke en sjel i firmaet som ikke angrer bittert på at disse uvurderlige portrettene av landet ble tilintetgjort.

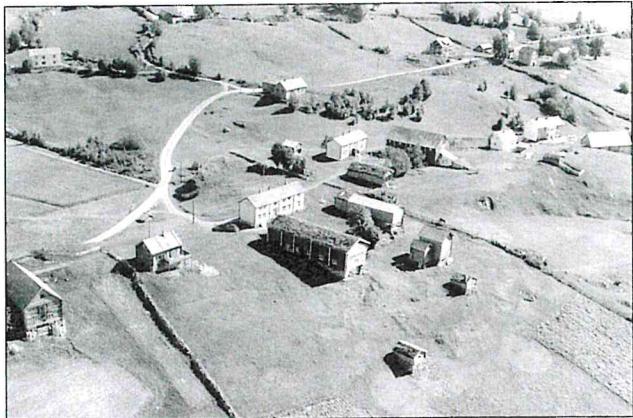
Flyselskapet tjente godt på flyfotograferinga til langt opp i 80-åra. Men tidene skiftet, og i 1992 ble fotoavdelinga lagt ned. Alt utstyr og et arkiv med over 300 000 flybilder i farger ble solgt til Fjellanger Widerøe. Det 50 år gamle Norrønafly eksisterer fortsatt,

SUNDRØNNING OG GRAFTÅS: Sundrønningen ble radikalt forandret mindre enn ti år etter at dette bildet ble tatt. Tårnsiloer og nytt fjøs kom til, våningshuset fra 1910 ble revet og et nytt oppført. Sommerstua bak hovedhuset ble erstattet med garasje og stabburet flyttet. Dersom trykken er snill mot bildet, kan man se sledesporene nedover jordet etter høyhenting i tippløa ved elva. (Bildet er tatt 4. mars 1963.) Foto: Anders Gjærevold, Norrønafly.

GRØNLI: Som på mange andre gårder, var det hoppybakke her også. "Grønlibakken" var et ordentlig hopp. Stillaset med fartsbrua nådde til over fjøstakset. Selve hoppet lå til venstre for eldhuset nedenfor gården. Alt blåste ned under en storm rundt 1952. Den tok også med seg diverse andre tak i bygda. (Bildet er tatt 24. august 1954.) Foto: Widerøes flyveselskap.

BJØRNSTU ("BØNSTU"): I lia nedenfor gården hadde ungene hoppybakke, der det iblant ble arrangert kretsrenn om vinteren. De fleste rennene foregikk likevel i bakkene nedenfor Bringens. Det gamle Graftåshuset står der det nye ble bygd omlag 1960. (Bildet er tatt 24. august 1954.) Foto: Widerøes flyveselskap

med et moderselskapet på Fornebu som selger og reparerer flydeler, og et datterselskap i Rakkestad som vedlikeholder fly fra hele Norden.

I dag dominerer Fjellanger Widerøe helt innen flyfotibransjen. Oppdragsgivere er hovedsakelig Forsvaret, kartverket, oppmålingsmyndigheter, forskere og miljøtilsynet. Det er for lengst slutt på at mange små fotofly spratt fjellimellom og hadde det som hovednæring.

Det har ikke lyktes å spore opp pappas gamle flybilder fra Ålen, med unntak av ett som er i familiens eie. Derfor er de fleste bildene i denne artikkelen tatt av konkurrenten Widerøe noen år tidligere. Men vi kan trygt gå ut fra at det skjedde få endringer i Ålen i perioden mellom da Widerøes bilder ble tatt og da pappa fløy over bygda litt senere. De store endringene i kulturlandskapet har kommet i moderne tid, med de mange nedleggelsene i jordbruksområdet. Ingenting viser denne prosessen tydeligere og mer levende enn de gamle flybildene. Det gjør dem til en viktig del av kulturarven vår.

"KÆLVHÅGGÅN": Nedenfor "Gunnestuggu" lå alltid ei diger snøfonn, der ungene gravde tunnel. Så rente de på ski tvers gjennom fonna og nedover jordet. Det var mye liv på jordene og sommertrøene her når alle slo og hesjet samtidig. I skogen til høyre i bildet, mellom Nervegen og Øvervegen, skimtes sommerfjøsene til Sundrønningen og Sjursgarden. (Bildet er tatt 24. august 1954.) Foto: Widerøes flyveselskap

FLYFOTOGRAFER PÅ JOBB: Flyfotografene feide inn i daler og fjorder på 1950- og 60-tallet og oppsøkte hver krik og krok. Her har Anders Gjærevold og flyger Lars T. Pettersen opprettet base, antakelig i Sandane. Flyet er en Piper Colt, med skrog av lerretsduk. Foto: Norrønafly

Til fots vestover fjellene

Denne reiseskildringen sto i Arbeidets Rett høsten 1928, og er undertegnet P.F. som står for Per Foros. Han var redaktør i "Retten" på denne tiden. Vi i redaksjonen vet ikke hva initialene C.M. står for. Vi synes det passer godt som 75-årsminne i Oppunder fjellbandet.

Atter er C.M. og jeg på tur vestover fjellene. Disse turer er de beste vi vet og det beste vi kan få i ferien, når det er herlig solvær. Det er nu tredje sommer i trekk vi går i spand i ferien, og nyter ungkarslivets frihet og glede. For C.M. blir det dessverre snart slutt med den fulle frihet. Han skal dele den med en nydelig vakker viv, fallen etter premierte, nei, pensjonerte foreldre.

Vi stikker innom dikteren på Ratvollen. Han står høireist og myndig ute på tunet. Vinna er begynt. Han har sendt hele den øvrige befolkning til Falkberget hvor ljåen synger så det gir gjenklang, og riva haster etter. I dag skal han legge tak på den nye fjøsbygning på Ratvollen. Han står nu og konfererer med sin byggmester Iver Brendhaugen om dette arbeide.

Ved Muggruvan støter vi på journalistene Langhelle og Lysholm (ikke av akevittslekten, men en annen

lysholmer). Vi tar i tauget i grubeklokken og ringer så det ljomer over fjellet, og det gamle mørke klokkestativet truer med å ramle over oss. Langhelle sier han har ringt en ny dag over fjellet.

C.M. og jeg tar over til Hessdalen. Maten hos Guri Grøtådal smaker fortreffelig. Senkvelds leite støter vi på Løbergsetra ved Øyongveien, litt nord for Herssjøen. Her blir vi mottatt med åpne arme (uttrykket må ikke oppfattes helt bokstavelig) av en ordinær enke og to gressenker. En liten gutt snakker ende over seg og ler så det er en fryd. Han forteller om veren, bokken, utstillingen på Røros og Vennhaugen.

Vi blir anvist på en nærliggende seter som i sommer står tom. Her er lemmer forspikret vinduene så det er mørkt inne. Jeg tar en skolaus møssmørstav jeg setter ved sengen, så jeg har noe å slå med i natt om spøkelser dukker frem. En skummer sommernatt i stille fjellødet byr på ymse ting.

Det kan være gjengangere, huldrer, troll og vetter. C.M. flytter sin forlovelsesring over på en tå på venstre fort. Han vil ikke at huldrnen skal se at han er forlovet.

Vi hugger våre tollekniver inn i veggen over våre hoder, og så ligger vi der og ser de små lysstrimer fra den svinnende dag liste seg inn til oss gjennom små huller i vinduslemmene.

Jeg minnes uvilkårlig "glånskåpen" Vet-Lars drog gårdimellom med i mine guttedager. Vi ligger her inne i "glånskåpen", og utenfor står sansynligvis huldrer og skogsnerter og ser på oss..... og kanskje begjærer oss? Hvem vet, verden er rar nu. Adskillig rarere enn oss to som ligger her med en skolaus møssmørspade som "skjold og verge for oss vel å berge".

Som jeg dormer synes jeg noe passerer mitt indre øye. Det er et enestående syn. Jeg ser to hessdalsførkjer leie et par blårev de har kjøpt på Engan. Efter kommer Oliver Bekka med sin butikk på ryggen. En stund etterpå ser jeg Rasmus Vårhus. Han jager foran seg i Hersa en hop 3-års laks fra sin fiskedam. Han skal levere den i Eggafossen. Jeg spør Rasmus der han kommer vassende i gummistøvler som når til navlen, hva dette betyr. Da det nu ikke lenger kommer laks oppover Gaula til Holtålen, har jeg fått i oppdrag å skaffe laks fra mine fiskedammer i Hessdalsfjellene. Nu skal man få laks nedover Gaula til Holtålen. Er ikke det rart? Men det står jo i skriften at alt godt kommer ovenfra.

Vel Rasmus er borte kommer en hop leende, skratende Ålbyggjenter, blåøyde og brunøyde skjønnheter som bygden har lager av på næsten hver gård. Jeg kjenner dem alle. De er mine kjærestester. Har vært ja, som han sa Nilskruggen.

Om morgenens da vi våkner trenger solstrimer inn i "glånskåpen" til oss. Fjellet bader seg i sol. En herlig dag er runnen. Vi tar en hjertelig avskjed med våre kjekke, hyggelige og gjestfrie enker og barn, og labber veien mot Øyongen. Ved en seter ser vi en halvkledt offiser i den kongelige norske arme sitte på huk med amerikanske briller på og skjerer av stortånablegene. Å ja sann, det er ikke greit når sommeren er så fuktig at naglene truer med å vokse en over hodet.

På Stensvollen treffer vi John Trøen fra Hessdalen. Her vanker herlig rømme. Hyggelige gjestfrie folk må tro! Elgsjømoen er den fineste seterplass jeg har sett. Å bo der om sommeren må være det rene paradisopphold. Den vakre Elgsjøen lugger og vugger sig like inn til setrene.

På Meåsetrene treffer vi vår gamle kjenning Østengkjerringa, elskverdig, pratsom og gjestfri som vanlig. Den samme elskverdighet møtes vi med på Øya-vollen hos Kari og Gollaug, på nyseteren hos Kari Baksem, på Morsetvollen og andre setrer i Nekjådalen og ved Nyhaugen. Jeg kan ikke nevne alle elskverdige setertauser vi her har besøkt fra Ålen, Holtålen og Singsås, det vil ta for mye plass. Setertausene er et merkelig egenartet folkeferd mellom Norges fjell.

Lørdag tar vi over fjellet til Ledalen. Før vi setter

opp i fjellet er vi innom Lang-Jens på Flöttumsvollen. Her treffer vi to kvinnelige studenter som er på langtur. På forslag av Lang-Jens, at de må ta bil når de kommer fram til Forbygda, svarer de oppsiktvekkende: Nei, vi går jo for å gå vi. Det er herlig forfriskende å høre at det ennu er noen som heller vil gå enn å bille.

I Ledalen er mange setrer, men ikke mange av dem som brukes. Vi stikker innom Aasensetren og Evenmosetren. Det er smått stell med stier og veier her. Langt nede i dalen støter vi på den bekjente urskogstrakt hvor det for noen år siden var stor drift. Her blev hugget trer som i brysthøide målte 1 meter i tverrmål. Vi går oss ut på en odde hvor lennet er felt. Jeg må si som Snekkerøllau: Herre gud og høie himmel og farken ta her er det bratt. I nedre del av dalen ligger vederstyggelig mye ved og råtner. Ja, så mye at hele Holtålens befolkning (ca. 900) vilde ha nok brensel i 20 år hvis det nu ble oppflidd.

O.M. Olsen treffer vi i nybrotsarbeide. Hans kone trakterer oss med vidunderlig godt hjemmelaget øl og deilige kaker. Vi gjør en avstikker til ruinene av Leset smeltehytte. Her har nok vært stor drift en gang. Mye slagg ligger her. Denne og ruinene etter hytten forteller mye, likeså restene av dammen i Lea og en liten tunnel i fjellet.

Vi tar over Gaula og klapper hovedveien til Langlete og åker sent om kvelden med hurtigtoget videre ned over dalen.

P.F.

Hadde general og seinare president
DWIGHT D. EISENHOWER
røtene sine fra Gauldalens?

AV: ARNOLD BAKKEN

Det er eit par små artiklar i Adresseavisen for noen år sida som har fått meg til å stille dette spørsmålet. Dei to artiklane hørte med til ein serie som var kalla "for 50 år siden". Derfor må det vera spekulasjonar etter krigens slutt. På den tid hadde Eisenhower ennå ikkje blitt president i USA, men han hadde blitt viden kjent som sjef for dei amerikanske stridskreftene i Europa og Nord Afrika under andre verdenskrig. Så det ville ikkje ha vore småtteri om det var sant som avisa skreiv at det er "Mer og mer sannsynlig at på morsiden stammer Dwight Eisenhower fra Trøndelag". Bakgrunnen for desse spekulasjonane var at avisa hadde funne ut at mor til generalen heitte Ida Elisabeth Stower, gift med Jan Eisenhower.

Støver-emigranter frå Ålen til Amerika

Så var ikkje vegen lang til å meine at Stower i Amerika godt kunne ha sitt opphav i Støver i Norge, for ein kunne ikkje bruke ø "over there", da den ikkje finns i det engelske alfabetet. Vegen frå v til w er ikkje lang. Og når ein veit at det var fleire med familienavnet Støver, mellom anna tre brør, som emigrerte frå Ålen, så var det all grunn til å sjå nærmere etter. Elisabeth eller Lisbet treffer ein også på i familie-samanhengen. Det gir ennå meir grunn til å bli nysgjerrig for spørsmålet.

Frå Furuhaugen under Støver i Ålen

På ein husmannsplass under Støver i Soknedal som vart kalla Furuhaugen, vart det fødd tre gutter, Ole, Knud og Anders. Dessutan ei syster med namnet Gunil.

Det måtte vera tæl i desse husmannsgutane, for både den eldste og den yngste fekk si lærarutdanning fra Bødker-seminaret på Støren. Det var ei to-årig utdanning som prosten stod for i ein kortare periode for å skaffe kvalifisert folk til å undervise i omgangsskolen.

Ole vart lærar i Ålen og bar med seg familienavnet Støver. Han skal vera den første læraren i kommunen som hadde utdanning direkte sikta mot læraryrket. Etter kort tid i fjellbygda vart han gift med Maret Mortensdatter Stensli. Foreldra hennar var Morten Pedersen Stensli og Lisabeth Olsdatter fødd Kirkbak. Ole og Maret hadde 11 born. Tre av desse reiste i tur og orden over til Amerika i perioden 1881-1907. Den eldste var Peder.

Han vart gift med Lisabeth Bakken, og dei emigrerte. Der borte vart Peder til Per. Etter det Adresseavisen da hadde kome fram til, hadde dei ei dotter Ida Elisabeth, og ho skulle vera mor til generalen og den seinare president. Avisa hadde også eit bilet som var tatt i Amerika av Peder, Lisabeth og eit barn. Tekst som følgde med var: "Hvis teorien om general Dwight Eisenhowers delvis norske opprinnelse er riktig – og dette blir mer og mer sannsynlig – forestiller vårt bilde hans mor og hans trønderske besteforeldre."

Kva fortel amerikanske kelder?

Skal vi få svar på spørsmålet vårt, må vi over til Amerika og sjå kva arkiva der borte gøymer.

Først går vi til Stover Family History som er skrive ned av Diedrik Nelson, eit oldebarn av Anders Nilsen Støver, ein av dei tre gutane som voks opp på Furuhaugen. Anders var den andre av brørne som vart lærarutdanna. Han var lærar i Sunndalen før han emigrerte, heldt fram med teologiske studier i Amerika og vart prest der borte. Diedrik har også vore prest som oldefaren og i tillegg ein ivrig slektsgranskar. Han er no pensjonist og vitja tomtene på Furuhaugen i juni i år for første gong. Diedrik skriv dette: "Per Stover, m. Lisabet Bakken, went to Amerika, settled in Wisconsin and were still there in 1929. They had two sons: Alvin, who was disabled in WWI, and Claude."

Dette fortel oss nokså tydeleg at Adresseavisen må ha vore inne på eit blindspor. Ekteparet Peder (Per) og Lisabeth hadde berre to born, og begge var søner.

Så går vi til Eisenhower Family History for å sjå kva vi kan finne der. Da har vi først dette: Dwight David Eisenhower, fødd 14. oktober 1890. Foreldre: David Jacob Eisenhower og Ida Elisabeth Stover.

Da står det att å finne kva heitte foreldra til Ida Elisabeth Eisenhower. Resultatet er dette: Simon P. Stover og Elisabeth Ida Link. Mor til generalen var fødd 1. mai 1862, og berre det fortel oss at ho ikkje kunne vera dotter til Peder Støver, som var fødd i 1857.

Det er litt trist å slå fast at den verdsjende Dwight D. Eisenhower ikkje var sambygding med meg, og heller ikkje hadde trønderblod i årene sine, men historiske fakta må trass alt telje mer.

Skibakkar i heimegrenda

AV: IVAR SCHJØLBERG

For ein som vaks opp ved Stensli stasjon og leikte seg i nærområdet der i 1940- og 50-åra, står vinteren i eit spesielt lys. Den store aktiviteten om vinteren var å hoppe på ski.

Det vart laga skibakkar over alt der det var ein knaus. Og det var skispor på mest alle jorde. Det var den tid ein ikkje hadde mange par ski til ymse aktivitetar, men ein var glad ein hadde i alle fall eitt par. Dei første skiene eg hugsar eg hadde, var eit par med "sukkerbit" på skituppen. Og sjølv sagt var det lerbindingar bak hælen. Ei av skiene vart avbroten under hopping i Kolbotnbakken. Ola Kullbotn reparerte med ei blekkbot så pass at det gjekk an å drive vidare. Men så vart det nye hoppski med tre render under. Og dei heldt lenge og var med grenda rundt i langrennsspor og hoppbakkar.

Om eg ikkje mishugsar meg, var nyskiene julegåve. Og det var ei gāve som gledde stort!

På jordet heime laga vi hopp fleire stader, men den skikkelege bakken heime var Krogstadbakken. Der gjekk det an å få til hopp på 12-14 meter.

Noe av moroa var å lage bakken. Da hadde ein eit indre bilet av Holmenkollen. Og var det nysnø, starta ein gjerne opp med å kjøre opp sideprofilen av unnarennet. Så var det å trakke unnaren og ovaren. Hoppbygginga var ein eigen kunst. Somme gonger laga vi hoppet så pass høgt at ein kunne sitte på huk under det og sjå opp når noen hoppa. Eg hugsar at ei gammal dør vart brukt for å få til framdelen av hoppet ein gong. Av og til bygde vi opp kulen for å få til brattare bakke. Det skifta litt på kva for bakkar som vart mye brukte.

Ovafor lina brukte vi ein sjeldan gong både Granbakken, Hesjestøbakken og Granåsen. Litj-Granåsen vart visst også brukt. Nedafor lina hugsar eg Stenslibakken. Der måtte ein krysse vegen med ovarennet. Magnebakken vart litt brukt, men det var nok den nemnde Kolbotbakken som var hævast.

Det store var å krysse elva for å prøve bakkane på den andre sida. Og det vart meir og meir gjort etter som ein voks til. Borti Vollom var det stort utval: Det var Lyngbakken, Einarsenbakken og Puttbakken. Det vart og laga til ein ny bakke bortanfor Åsvold. Litt lengre ut var det ein stor bakke der det hadde vore

landsrenn. Det var Bakkabakken. Men eg kan ikkje hugse at eg prøvde denne bakken.

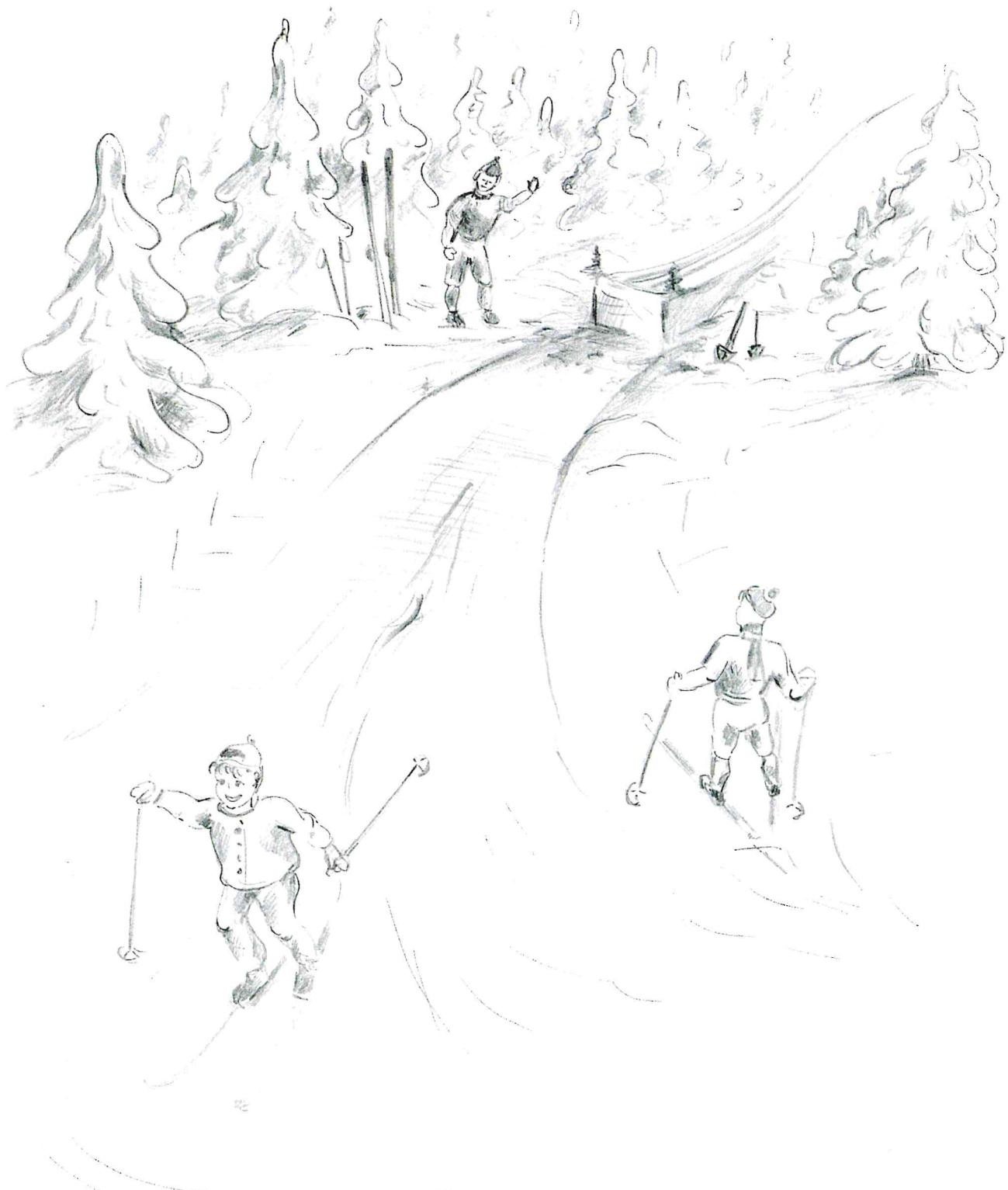
I Myrgrenda fanst Haugabakken. Den prøvde eg før eg var moden nok for ein så pass stor bakke. Det endte med knall og fall og følt vondt i hovudet. Seinare da eg nådde ten-åra, og hadde fått enda eit par tyngre hoppski, vart det ein bakke eg likte godt.

Ned mot riksvegen låg Fættnollen. Der kom ovarennet skeivt ned mot hoppet, og ein måtte svinge i lufta for å lande i bakken. Både unnarennet og flata var fine på denne bakken. Lengre ned låg Litj-Fættnollen. Unnarennet på den skikkelege Fættnollen var ovarenn for denne. Ovafor Myren i ei glenne i skogen var det ein 30-metersbakke der dei større ungdommene dreiv på. Det var av og til både ungdommar og vaksne med på hoppinga i fleire av bakkane. Bakken ovafor Myren torde eg ikkje å prøve. Var kanskje ikkje modig nok. Det var alltid ein liten kriblende nervositet når ein skulle hoppe. Det var nok ikkje berre eg som kjente det slik. Dei gule flekkane i snøen på toppen av tilrennet vitna om at det kribla litt for fleire.

Smurningsekspertar var vi sjølve. Vi prøvde å lage skismurning, men til hoppskiene gjekk det mest i Record og parafinvoks. Litt seinare vart det vi prøvde med hopplakk. Eg tykkjer enno at eg kjenner den sterke lukta. Løysemiddelskader var eit ukjent omgrep den gongen.

Vi prøvde å kopiere hopparar vi hadde sett bilet av i avis. Reidar Andersen hadde fått 20 i stil, og det måtte vera ein av dei verkeleg store prestasjonane i det 20. århundret. Ei tid var det om gjera å få til Kongsbergknekken. Seinare var det Falkanger som var den store helten for meg. Eg var så heldig at eg hadde opplevd han på sitt beste. Eg trur det måtte vera i 1954 at heile familien vår tok toget til Heimdal og gjekk til Granåsen for å sjå på NM i hopp. Eg ser enno for meg korleis Falkanger gjekk på i slutten av svevet og vann ekstra meter. Han vart nr. 1, så vidt eg hugsar. Kven som vart nr. 2 hugsar eg ikkje, men eg trur Slåttvik vart nr. 3.

Vi spelte roller når vi var i bakken, og eg var Ivar Nilson, Skrim fordi eg heitte Ivar. Torbjørn Dragmyraug var heldig, for han hadde det same fornamnet som Falkanger. Så kom ei tid da vi prøvde å etterlikne finnane og la hendene bakover i svevet. Bileta av helte våre vart klipte ut av avis og limt inn i gamle

kladdebøker med mjøl-lim. Når Holmenkollsøndagen kom, skulle ein helst vera utstyrt med program og notere lengder og stilkarakterar frå sendingane i radioen. Dei indre bileta var gode og tydelege. Nordmennene dominerte stort. Vi var nærmast Guds utvalde folk, og hadde mykje moro av Mogens Balslev frå Brøndum i Danmark, som elles var ein fast gjest i Holmenkollbakken. Det var da det, og ikkje no.

Denne tida med skileik, skapartrong og entusiasme var nok verdifull. Det var ei investering i helse og kameratskap. Vi lærte å bruke kroppen. Vi lærte å gle oss over enkle hendingar og var lite blaserte, kanskje meir naive. Det var ei herleg tid. Den første snøen om hausten var svært spennande. Da måtte vi finne fram kjelken. Men det er ei heilt anna historie.

Dagbok fra en fjellgård

NEDTEGNET AV: ELLING E. SUNDRØNNING

Elling Ellingsen Sundrønning (1854-1941) var anleggsarbeider, gruvearbeider og gårdbruker – og min oldefar. Han drev gården Sundrønning på Graftås fra sist på 1800-tallet til begynnelsen av 1930-åra, sammen med kona Ingeborg (1860-1939). Elling var en flittig og allsidig herre. I hans tid ble det dyrket korn i Sundrønning, noe man førsvrig fortsatte med til etter Annen verdenskrig. Elling prøvde til og med å dyrke korn på setra ved Håen i Gauldalen, men forsøket mislyktes. Det ble ellers dyrket poteter, turnips og gulrøtter. Gården hadde hester, kyr, sauere og griser. Attåt tok han på seg en rekke andre jobber i bygda; veibygging, snøbrøyting, husbygging, muring, jernbanearbeit og skogsarbeid. Elling og Ingeborg fikk ni barn. Sundrønning var en av de første gårdene i Ålen som fikk installert telefon og den fikk også innlagt strøm tidlig, fra kraftverket ved Engan bru.

Elling var framsynt. Han forsto at det ville være lærerikt for etterslekta om han fortalte fra sin egen hverdag, og førte dagbok i mange år. Antakelig har han gjort notater fortløpende og senere ført dem inn. På flere hundre tettstrevne sider beretter han om vær og vind, liv og levned på gården og i bygda gjennom 40 år, fra 1897 til 1939. Han kaster også små sideblikk til større begivenheter ute i verden.

Dagbøker er øyenvitneskildringer og lever videre i århunder etter at opphavsmannen er død. De er det mest verdifulle kildemateriale som finnes for historikerne. Vi er takknemlig for at Elling var framsynt nok til å gi oss dette innsynet. Takk også til Esther Gjærevoll, som har transkribert hans gamle håndskrift. Det følgende er et lite utdrag av Ellings dagbok.

Einar Gjærevold

1899

Sdag den 1. Januar 1899 meget kaldt vær. Vi har kveldsmøte i Engan skole angående oppsetting av ny skole. Den 27. Januar storm og regn og sne, likeså den 28. og 29. regn. Forresten er været mildt nu, men den 3. Februar er kulden streng. På Tyvold er det 38 grader og på Tønset 42 grader. Den 4. Februar raser snestormen ifra norden så nu får vi meget sne. Den 4. Februar kjørte jeg min fader til min broder Jon Brusethvold, for han ville besøke sin sønn og han var der til den 19. Februar. Den 4. Mars Torsdag og natt til lørdag stort snefald. Og mange mann arbeider på jernbanelinjen for at få togene fram. Min sønn Erling er på linjen. Natten til den 18. svær storm, så vi var i angst for at husene rundt blåste ned. Den 19. Mars har vi konfirmasjon i Ålen kirke. Den 18. Mars Lørdag blev en av mine arbeidskamerater begravet, nemlig Halvor Olsen Stene. Det var en sørgetlig tildragelse som rammet Halvor, da han blev knust under en stor stenblokk på Kongens Grube. Dette gjorde et pinliget inntrykk på oss alle arbeidere på Kongens grube. Halvor blev rent "sundmaset". Jeg og Hans Hegset holdt på nesten i 2 dager med liket for at få det sammen og få det til-

pyntet litt. Enken Kirsti Klausdatter Grønli sitter igjen barnløs, men forresten i god stand.

Nu har vi Skjærtorsdag den 31. Mars med kulde og snestorm ifra norden. Skjærtorsdag og Langfredag er merkesdager, som været er disse dage vil de blive i 6 uker. Sneen faller tykk nu. Den 26. Mars Søndag er det begravelse på en av Jon Bjørnstuens døtre som heter Guri. 20 år døde hun i Tering. Den 31. Mars er det begravelse på gården Bårdshaugen. Kona til Peder Bårdshaug, hun heter Maret og var født på gården Saksgård. Maret og hennes datter Kristina døde med nogre timers mellomrum og ligger nu i samme kiste. I dag den 4. April, snestormen raser voldsomt, vinteren er meget streng. Gamle folk kan ikke minnes så barsk vinter. Første Påskedag snefald. I dag den 16. April er min sønn Martin 2 år. Men bare streng vinter som ved juletider. Den 22. April er det atter begravelse på gården Bårdshaugen på en av Peders sønner, som heter Ole. I dag den 23..April litt solskinn. Mai 1899 kaldt vær, sneen ligger alendyp, og våren bliver sen og det begynner at blive formangel i bygden. Den 14. Mai

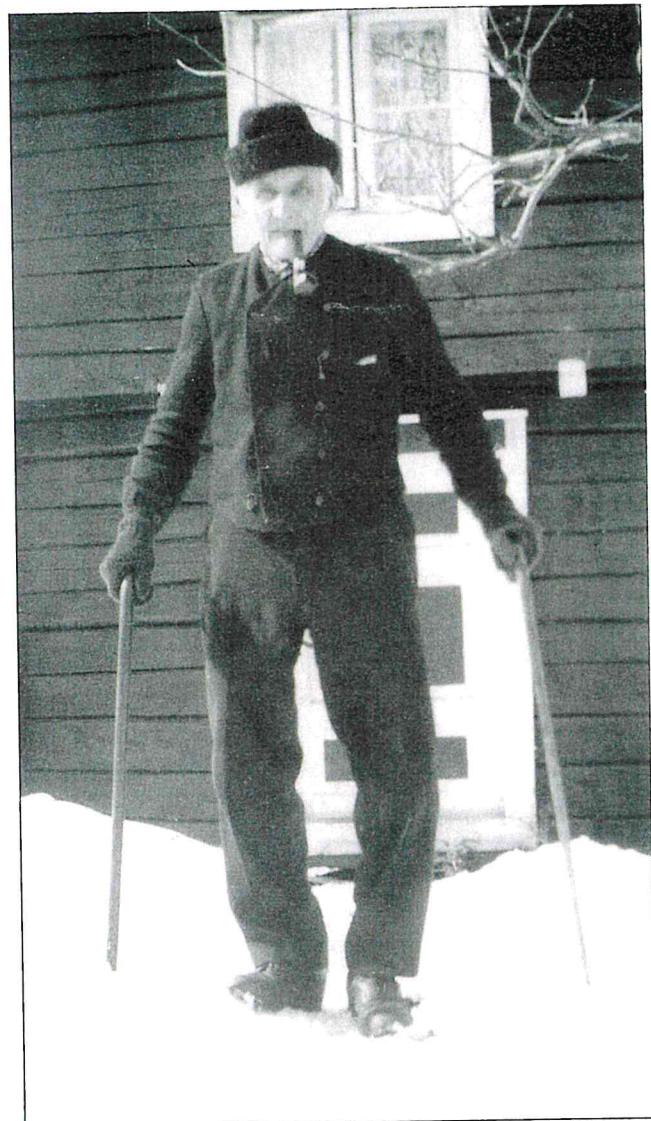
kom noen regndråper. I dag har vi møte i anledning om anlegging av telefon i Ålen på meierisalen.

Den 31. Mai fikk jeg litt skade på Kongens Grube. Jeg falt utover en bergskrent nedi gruben og forslog meg meget. Så jeg blev liggende hjemme til den 12. Juni., så blev jeg så bra at jeg kunde begynde på gruben igjen. Sneen ligger alentykk i fjellene ennu. Så sommeren blir kort. Den 5. Juni sådde jeg ut kornet og den 9. og 10. Juni satte vi poteter. Vinden suser kaldt ifra norden alle dager. Nu har vi hatt regn i fra den 17. Juni til den 23. Juni. Så blev det blankt vær til den 21. Juli.

Den 21. Juli begynte vi med slåttonnen. I sommer har jeg Rasmus Berg ifra Hemne til slåttakar. Den 25. Juli flyttet vi til seters, til Killingdalen. Havnehagene står frødige nu, gresset vokser fort. Juli måned har vært en regnfull måned, så det er nesten umulig at få noget høy i hus. Torsdagen den 10. August måtte jeg reise til Røros, for at få dokter Fredrik Muller til at trekke ut en tann. I går Lørdag reiste min sønn Erling og datter Guri til seters, til Killingdalen. Den 17. August begynte jeg og mine døtre Guri og Maret og Rasmus Larsen Berg at slå Håvollen. Og den 21. begynte vi i Lillelauenget og den 23. begynte vi i Tverrdalen. Den 24. August var jeg hjem Torsdag og kjørte inn 11 hesjer. Jeg og far og mine 2 unge døtre, Maret og Ingeborg. Den 24. skjen det opp med blankt vær i 8 dager.

Men den 1. September begynte det med ett strid regn. Den 1. September begynte vi at slå på Eidet og blev ferdig der den 2. Den 6. September høyet jeg og kone Ingeborg og datter Guri opp på Eide. Og så slo jeg slåtten til Anders Haugen ved Håtjernet, 2 vinterlass som vi høyet opp den 8. September Fredag. Men ennu ligger en masse høy i Marken og sjems bort. Den 5. September flyttet vi ifra Killingdalen til Guldalen og regner gjør det alle dager. Den 19. September flyttet vi hjem ifra seteren. Regn og storm og sne omhinnanden alle dager. Natten i mellom den 3. og 4. November snestorm.

I dag den 4. November Auksjon hos Banemester Lundemo. Markene er nu bare, den 5. November offerdag i kirken til inntekt for den store ulykke blandt fiskerne ute ved Titran, til de etterlatte familier. I dag har vi den 19. November, Søndag, fint vær. Jordene er nesten ennu bare for sne. Den 2. Desember kjørte jeg og sønn Elling høy ifra Tverrdalen, likeså kjørte vi den 4., men den 5. Desember kom det meget sne og den 7. begynte

SUNDRØNNINGSGUBBEN: Elling Ellingsen Sundrønning fotografert en gang i 1930-åra. Han var en allsidig herre som etterlot seg fascinerende skildringer av barsk hverdagsliv i Ålen for hundre år siden. Foto: Ukjent.

det med sterk kulde. I juleuken reiste jeg og kone til Lillevldalen i besøk til Kristian Bjørn, min kones søskendebarn. Vi overnattet på Tønset på Bjørnsmoen. I Alvdal var det svært lite sne, bare litt rim på jordene.

fortsettes neste side

1900

Den 14. Januar er kulden meget streng alle dager. Nu har jeg vært permittert i 6 uker ifra Gruben, men Mandagen den 15. Januar skal jeg begynne på gruben igjen. Hele denne uke storm og snefall alle dager. Den 28. Februar var jeg ned til Jon Østengs sagbruk og fikk skåret bord. Den 2. Februar reiste jeg og sønn Erling og datter Guri til Røros for at ture Bryllup på min brodersønn Hans Rønningen. Kulden er meget streng. Mens vi reiste med toget til Røros, så var på samme kupé 2 fremmede karer, som ikke var vant med så barskt klima. De var av toget på Jensvold stasjon for at se seg om, men da dem kom inn på kupéen igjen så sa de at så streng kulde hadde dem aldri kjent før. Den 9. Februar var kulden aller verst. På Tyvold var den 44 grader og på Tønset 56.

Nu har vi den 18. Februar 1900, kulden blir verre for kvar dag. I natt blev isen på vannbytten i stuen nessten 1 cm tykk. Blomstene spekte i pottene som sto på bordet, som aldri før har hendt her hos oss i Sundrønningen. Den 18. Februar Søndag skulle en liten lappegut på 14 år gå ifra Graftås den lange vei til Riasten til sine fosterforeldre som bodde på setervollen til Klaus Grønli. Han var meget tynt kledd, men han begynte den lange marsj ifra Reitan stasjon alene i den fryktelelige kulde og tenkte at streve seg frem til sine foreldre. Men Herrens vilje var ikke så, han kom og tok ham bort førend han nådde hjemmet. Kun 300 meter var igjen, så segnet det snille barn ned og reiste seg ikke mer. Han hadde ingen krefter mer, der man fant ham død den 4. Mars. Søndag er det begravelse på den lille Finneyngling hos Klaus Grønli i Ålen.

Nu er det fint vær, men den 12. Mars Søndag raser snestormen voldsomt og meget sne faller. Den 18. Mars er det begravelse på en staut ungdom, Lars Jonsen Finlandstøvne, som forulykket på Sulitjelma Gruber. Nu har vi den 25. Mars med litt snefall. Min kone Ingeborg har gått til sitt gamle hjem Engan og jeg skal gå til Ungdomshuset for at overvære et møte angående veien ovenfor Reitan stasjon. Vinteren er ennu meget streng. Den 8. April kom Kamila Bens hjem ifra Oslo for at besøke sin svigermor, gamle Margrete Bens, født Bjørn, Alvdal, og kone til revisor Bens. Hun er nu meget syk og mett av dage, da hun er meget gammel. Nu idag taler en emissær ifra Hemne i skolestuen.

Første Påskedag, den 15. April 1900, kom mine to brødre på Røros for at besøke vår gamle fader som nu er meget syk. Den 17. April begynte med opskuflingen av Arvedalslinjen. Vinteren er ennu meget streng. Den 21. April begynte vi at kjøre gjødsel neri jordet, meget sne falder. Krigen i mellom England og "Boerne" raser voldsomt nu. Den 28. April kjørte vi etter gjødsel, da kjørte jeg med hoppen til Peder Bårdshaug. Peder vilde få meg til at kjøre med hende da hun er litt lytisk og slem at kjøre med, men det gikk da meget godt. Peder kjørte på meieriet med min hoppe.

Den 4. Mai skal vi ture gjestebud på Erling Nyrønning Chalotte. Deres bryllupsdag kjørte vi over elven ved Renolen. Isen er ennu tykk. Den 8. Mai sterk snestorm. Den 10. Mai da vi skulle gå hjem ifra Kongens Grube var skaren så hård, at det vistes ikke at vi gikk på den. Samme dag boret jeg hull i to store stener i Fjøstrøen og skaut isønder dem. Den 11. Mai Bededag bliver Peder Larsen Reitan og Ingeborg Johansen Storrønning viet. Vi får en sen vår, føret til kreaturene begynner at minke fort. Mai måned er meget kald og meget sne falder. Den 19. Mai kjørte vi gjødsel. Den 21. Mai Mandag, da vi reiste med toget til Gruben var kulden så streng at det bare var såvidt at vi greide å sitte på de åpne vognene. Men natten til den 22. Mai kom det regn, så nu må sneen tine vekk. Den 23. Mai fikk jeg svær tanmpine, så jeg måtte holde sengen i 8 dager.

Den 31. Mai er våronnen i full gang i Ålen. Den 2. Juni sådde jeg ut kornet. Den 3. Juni var jeg ived med hele min familie og fikk oss fotografert. Natten til den 5. Juni nedkom min hoppe med et hesteføll. Den 7. Juni Torsdag løste vi ut kreaturene og den 12. Juni batt vi inn kyrne i sommerfjøset. Ikveld den 17. Juni forevises lysbilder ifra Boerkrigene. År 1900 den 18. Juni ble det tvist mellom Grubebestyrelsen og Arbeiderne på Kongens Grube angående priserne på drifterne ned i gruben, og intet forlik. Derved gikk vi hjem og streik ble erklært, og en del Lasaroner kom og opptok arbeidet. Den 22. Juni gruset vi Stasjonsveien. Den 23. kjørte vi opp Brenntorven, jeg og min kone og Erling og Hans og døttrene Maret og Guri og lille Martin var også med oss.

Nu har vi Sankthansdag med ualmindeligt fint vær og mange bål i lierne. Nu har vi den 4. Juli 1900,

sneen har nu lagt over alle fjell, og meget kaldt alle dager. Den 8. Juli kom min broderkone ifra Røros hit, hun heter Lusie. Nu vokser gresset fort, behagelig med godt regn om dagen. Idag den 15. Juli holdes et stort møte av de streikende arbeidere angående konflikten med Røros Verk.

Den 21. Juli begynte vi med slåtten. I sommer har jeg onnakar ifra Romsdalen. Lørdag den 21. flyttet vi til seters, men nu har vi bare regn. Idag fikk vi besøk ifra Røros, en datter tilhørende min eldre broder Hans. Hun heter Gea. Den 3. August var en del av mine onnakfolk ived og slo setervangen. Den 5. August har vi begravelse på en liten jente tilhørende mitt søskens barn Hans Engan og kone Kristina. Hun døde i difteri i seterdalen Riasten. I dag den 6. August var jeg til Elling Jonsen Vens handelshus. Mens jeg var der begynte jeg at få igjen av mine maveanfall. Så da jeg kom hjem, måtte min datter Guri til med varme omslag på maven. Nu har vi bare regn alle dager. Den 9. August begynte vi med slåtten i Bjørgen. Sterk orkan natten til den 10. August. Vi får intet høy i hus nu. Likeså strømmer regnet ned i store mengder den 12. August. Meget regn i sommer. Den 17. August var jeg hjem og kjørte inn en del høy på hjemgården. Vi fylte løen og låven med fint høy, men samme kveld kom et voldsomt regnsvyll. Den 18. August er det begravelse på gamle Anders Arntsen Nyrønning, han var nu 80 år. I de siste dage han levde bad meg om jeg ville kjøre ham til graven, som jeg gjorde. Han døde Tirsdagen den 14. August. Den 22. August slo vi ifra oss i Bjørgen, og fikk inn alt høyet den 24. Den 2. September kaldt, med sne i fjellene og snefokk neri bygden og spek om nettene. På Kongens Grube var det is på vanndammene.

Den 7. valg i Kristiania, som valgmenn ifra Ålen ble valgt min broder Jon Brusetvold, lærer Eilif Hofsta og lærer Anders Jonsen Reitan og grubearbeider Lars Åsvold. Rene Venstre-menn. Den 15. September flyttet vi hjem ifra seteren, elven var så stor at vi måtte fløte alt over elven på båten. Men den 16. September fint vær igjen, fint vær nu i mange dager. Den 6. Oktober kjørte jeg og mine sønner og brodersønn Hans Brusetvold sten neri jordet og murer stengjerde. Samme dag døde min nabokone Ingeborg Sundan i lungebetennelse og den 14. Oktober blev hun begravet. Nu er jordene bar for sne, men fjellene er snekledd.

Den 21. Oktober døde en søster til min fader, Beret Ellingsdatter Rønningen, i en alder av 83 år. Hun var boendes søndenfor Jensvold og gift med Rasmus Hjulmaker. Idag den 28. Oktober bare fint sommervær. Den 27. kjørte jeg og sønn Elling sten og muret stengard. Fredagen den 2. November reiste jeg og kone til min fasters begravelse på Røros. Nu bare fint sommervær. I morgen er det ting på Hov, jeg er med som tingvitne. Den 8. dennes døde en datter til jernbemann Anders Myren. Hun hette Marie og var 24 år og døde i tering.

Idag har vi den 17. November. Ennu bare sommer, ingen sne, men jorden er gjennemfrossen så man kan kjøre hvor man vil i myrene. I morgen er det begravelse på Marie Myren, kona til Jon Lillevold. Søndag den 25. begravelse på Ole Hendriksen Råen. Han døde i sin ungdoms alder. Den 24. November kom det litt sne, såvidt at sleden går. Den 26. var sønn Erling til Killingdalen etter høy. Den 1. Desember kjørte jeg og Erling fram nokre graner av Elling Holtes skog. Det er nu 23 kuldegrader på Reitan stasjon. Søndagen den 9. Desember var vi i begravelse på en liten sønn til mitt søskens barn H. Engan. Hans navn var Jon, jeg var kjøge-mester. Nu har vi meget mild vinter. Idag den 16. Desember regn og storm. Min sønn Erling kjører høy ifra Bjørgen. Den 22. Desember reiser Erling og Lars Fossvold i besøk til lærer Anders Fossvold ved Atna. Vinteren er nu meget mild. Langt i mellom så milde vintrer. I disse dager døde en ungdom, Jon Larsen Kirkhusmoen, han døde i Nervefeber. Idag den 26. Desember andre dag Jul har jeg besøk av mine svogre Hans H. Engan og kone Kristina og Erik Engan og hans kone Eli. Den 30. Desember var vi i begravelse på min gamle farbroder Peder Ellingsen Vehn, han var 91 år gammel. Nu er kun min fader igjen av mine slektninger.

fortsettes neste side

1901

Ja, snart har vi eller skal vi begynne med et nytt århundrede. Mange store ting er utrettet i det forgående og mange hårde kamper er utkjempet og blodige tårer har rent og mangt et jammerskrik er hørt på jorden. Tenk bare på kampen i mellom Engelskmennene og Boerne.

Nyttårsdag 1901 reiste seg et syn på Himlen på Tønset, en stor ring omkring månen, med en sort kule på hver side av ringen og et stort blankt kors midt i ringen. Nu den 12. Januar 1901 Lørdag døde vår avholdte lensmann. Morten O. Sanvold døde i en ung alder som var beklagelig, da han var meget avholdt. Nu har vi en meget mild vinter, langt i mellom så milde vintrer.

Tdag den 20. Januar er det begravelse på Kari Arnts datter Jenstrøen, kona til Gundersen Jorslien. Hun døde i tering. 2 barn etter seg. Den 1. Februar døde kone gamle Eli Børresdatter Kåsen, 83 år. Hun var enke etter Svend Pedersen Østerlien. Eli blev begravet den 10. Februar. Den 10. raser snestormen voldsomt.

Atter har Nervefeberen krevd et offer, nemlig kone til Arnt Jensen Holte. Hun døde den 12. Februar, Tirsdag, litt over 50 år. Hun var datter til Peder Jørgensen Reitan, blev begravet den 16. Februar. Mange dødsfall i Ålen i vinter. Nervefeberen har raset voldsomt i begge ender av bygden, men her på Graftås er vi blevet forsikret for denne sykdom, som er en stor vel-gjerning. Den 1. og 2. Februar kjørte Erling kis ifra Kjøli Grube. 30 – 40 hester kjører kis nu. Det er Konsul Huitfeldt som driv. Den 10. Februar blev kona til Peder Bolingmo begravet. Hun heter Kirsti, er ifra Morken og mor til Helga Sivertsgård, kone til Klaus J. Sivertsgård.

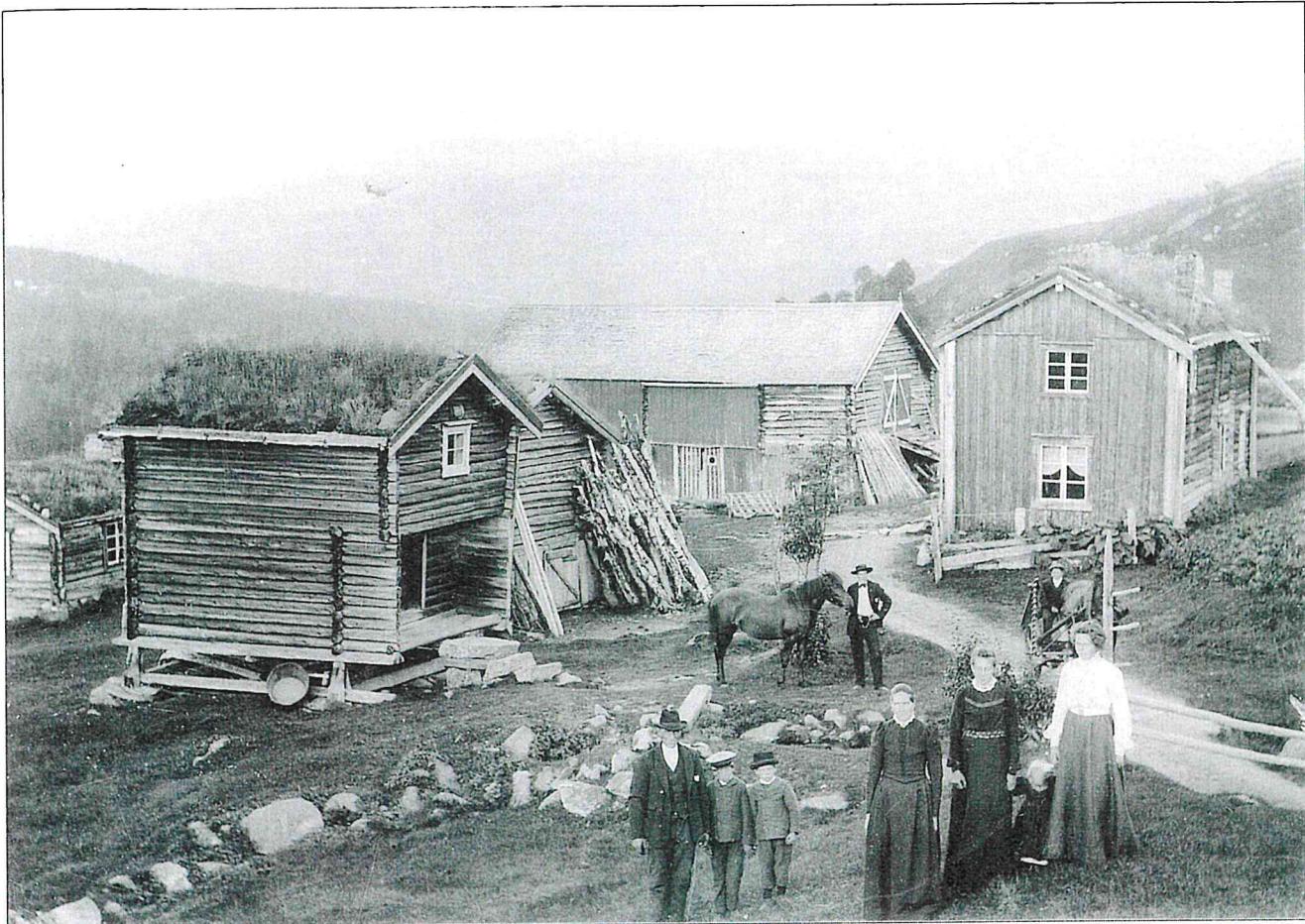
Nu har vi Mars måned og regn om dagene, så sneen synker sammen. Den 22. Mars begynte streiken på Røros Verk, på grunn av nedslag i lønningene. Streiken har nu varet en uke og mange penger er gått tapt, både for verket og arbeiderne. Har nu gjort 7 vendinger etter kis og på disse har jeg tjent omrent 34 kroner, da vi har 5 øre kiloen til Reitan. Nu den 1. April fint godt vær, likeså den 2. April, men den 3. April mens vi var i Kjølifjellet røk en forferdelig til snestorm løs, så det var med nød at vi kom ned til Reitan. Da mistet Erik Grønli sin hest i fjellet, han var 22 år og i meget god stand, men allikevel stupet han død mens han stod

for lasset. Vinteren holder seg streng, så noen tidlig vår kan det vel ikke blive.

Idag Langfredag raser snestormen voldsomt, så det er da ingen utsikt til at vi kan få så pen April som undertiden har hendt. Den 6. April kjørte jeg tømmer til Jon Pedersen Bjørgås. Den 7. April var jeg til Erik Engans sag og fikk skåret bord. Den 9. April skal jeg kjøre på meieriet. Ennu høres intet om nogen fôrmangel her i Ålen, meget høy til salgs. Gårdbruker Anders Støvne sendes denne uke til Røros 6480 kilo høy. Den 11. April 1901 turet vi gjeste-bud på min svoger Jon Engan og Johanna Vårhus i fra Hessdalen. Den 13. April var jeg ned til Jon Østengs sag og fikk skåret en del bord. Og samme dag havde vi møte i fattigkommisjonen. I morgen den 15. April reiser Lars Jørgensen Løvdal til Amerika, en meget pen ungdom. Og likeså skal sønn til Jens Sivertsgård reise til Amerika den 22. April. Hans navn er Anders.

En stygg ugjerning har foregått seg i Ålen, da nemlig Klaus Olsen Lillevold, gift med Beret Bukfetten, han har tatt seg av dage for egen hånd. Han var arbeider på Muggruben og han hengte seg opp. Kjørte kis for siste gang i år fra Kjøli den 26. April 1901. Nu har vi fint vær, sneen reiser fort og jordene begynner at blive bare. Så muligens vi kan få så på April. Den 27. April var det begravelse på Klaus Lillevold. Den 28. April konfirmasjon i Ålen kirke. 40 konfirmanter, min datter Maret blev konfirmaert. Nu har vi fint blankt solskinn. Den 3. Mai begynte det at regne, som bliver deilig for jorden og gjødselen. Den 5. Mai reiser Rekrutterne til Værnesmoen. Den 4. Mai bredde vi ut gjødsel. Den 11. Mai sådde vi ut kornet. Den 14. og 15. Mai satte vi potetene, som sjeldent hender så tidlig. Den 16. Mai går vi til Alters i Ålen kirke. Og nu har vi en sterk snestorm. Det ser ut som Pinseuken bliver kald, som skal være et godt merke på en god sommer.

Den 18. Mai døde en jente for Peder Langen, hun døde i hjernebetennelse. Avskjedsfest for skolebarna den 18. Mai. Været er nu meget varmt, så at regn ventes med stor interesse. Hvis ikke går det galt med grunnlendt jord. Den 1. Juni hadde vi møte i fattigkommisjonen angående hjemstavnsrett for finne Elias Larsen Kant. Den 29. Mai var jeg med min svoger Erik J. Engan og rev ned en del av hans fjøsbygning,

SUNDRØNNING ANNO 1903: Gården har gjennomgått mange forvandringer på hundre år. Elling nr. 1 fra venstre, kona Ingeborg (født Engan) nr. 4 i forreste rekke. Den lille jenta nest ytterst til høyre er min bestemor Kari (1901-1988). Legg merke til hesten med slåmaskina. Det var første året slåmaskin ble brukt på gården. Foto: Marit Kaasen.

da han vil bygge mere hensiktsmessig med kjørebane over hele bygningen. Den 28. Mai Tirsdag var jeg og datter Guri og en av mine sønner, Jon, til Killingdal og hugg seterveden under meget fint vær.

Nu har vi 9. Juni, gresset vokser fort. Søndagsmorgen den 16. Juni 1901 nedkom min hoppe med en hestunge. Den samme dag døde en av mine naboer, nemlig en datter tilhørende Peder Hansen Støvne. Hun var i sin ferdigste alder, hun hette Ingeborg og døde i tering. Den 29. Juni døde etter en av mine naboer, sønn til gårdbruker Anders Hansen Støvne. Han døde i tering 20 år gammel, gikk meieriskolen i Danmark. Den 22. Juni avholdes Ungdomsstevne på Graftås, en svær masse med folk og mange talere. Deriblant Folkehøyskolebestyrer O.K. Kuløi og Advokat Samuel Jansen. Den 25. Juni kjørte vi opp Brendtorv. Den 29. Juni sluttet jeg hos min svoger Erik Engan, da jeg nu har vært med ham en tid som tømmermann på hans fjøsbygning.

I årene 1900 og 1901 plantet jeg ut 500 gran og furu

og som det ser ut som skal trives. Våren og sommeren er meget varm, jeg begynte med slåtten den 6. Juli 1901, Lørdag. Her i Ålen får vi et prektig høiår. Den 13. Juli flyttet vi til seters til Killingdal. Den 12. Juli feiret Elling Jonsen Ramlo og Lusia Hansen Rønning-en Røros sitt bryllup. Bruden er nu 18 år. Den 14. Juli var jeg til Erik Engan og fikk meg utbetalt for mitt arbeide hos ham, 2 kroner om dagen og kosten, jeg fekk 51 kroner. Den 21. Juli er det min Faders fødselsdag. Solen brenner voldsomt. Alle årer er uttørket så vi må hente vann ifra elven. I elven Gula er det så lite vann at vi må ha med en øse. Den 22., Onsdag, begynte vi at slå på Håvollen. Den 26. begynte vi i Lil-lelauenget og den 30. begynte vi i Tverrdalen. Den 2. August fekk vi meget regn med torden og lynild. Den 3. August strømmet regnet ned i store mengder, og i fjellene ligger sneen tykk. Den 4. August gudstjeneste i Ålen kirke, mine døtre Guri og Maret er til kirken. Guri står fadder til en liten jente tilhørende min broder Jon Brusetvold, hun heter Ingeborg.

Min lille sønn Hans ramlet utover den høie Killingklepp og forslo seg så han var bevisstlaus en stund. Dette var da vi var i seteren i Killingdalen. Samme sommer slo jeg slåtten til Anders Haugen i Guldalen og likeledes slo jeg slått tilhørende Anders Støvne oppunder Kjølbakkene. Solen brenner voldsomt i sommer. Vi får pent korn. Den 17. August blev jeg ferdig med å skjære kornet, men nu får vi litt regn. Den 19. August 1901 flyttet vi ifra Killingdalen til Gulda- len, men nu regner det meget. For at jeg kunne komme over elven i Guldalen måtte jeg laste min båt med sten, da strømmen var sterkt. Idag den 20. August Mandag kjøres 3 tog på jernbanen med soldater som skal være med i Feltmanøvren inne ved Stiklestad i Verdalen.

Den 9. September flyttet vi hjem ifra seteren, men nu har vi deiligt vær. Den 15. September var vi til kirken med vår lille datter Kari. Hun blev oppkalt etter en søster av meg som for lenge siden er død. Den 6. Oktober 1901 Søndag reiser min eldste datter Guri til Amerika, så nu bliver det trist. Den 9. steg hun ombord, jeg fulgte henne til Trondhjem. Vi får vel aldri mere sees her i verden. Det bliver mange minner etter deg, Guri. Klokken 10 om aftenen den 9. Oktober steg hun ombord i Dampskipet Taja. Min

datter Guri sang 2 pene avskjedssange etter at hun var kommet på skipet. Da dem kom til Hull i England skrev hun til oss at det har gått bare godt.

Nu har vi den 20. Oktober 1901, ennå bare fin sommer. Den 23. Oktober blev vi ferdig med treskingen, fekk 4 tønne med fint korn. Den 5. November døde kone til Erik Jensen Grønli og onsdagen den 6. November døde Jon Jonsen Saksgård. Den 9. kjørte jeg brenntorv og gjødsel til Kristoffer Nyrønning.

Den 17. November kom det meget sne. Den 16. blev jeg ferdig med nedkjøringen av brenn-torven til K. Nyrønning. Samme dag begravelse på Erik Grønlis kone. Den 17. November begravelse på Jon Saksgård. Den 19. og 20. faller store snemasser, likeså den 2. Desember faller meget sne så at det er nesten umulig at komme nogen sted med hest. Den 24. Desember er kulden voldsom. Natten til den 25. spekte vårt springvann, men ikke verre enn vi fekk det frem igjen.

Nedtegnet av: Elling Ellingsen Sundrønning

John Jørgensen Reitan

- lokal kulturpersonlighet av nasjonalt format

AV: AUD MIKKELSEN TREVIK

Da riksretten foregikk i 1883-1884, satt stortingsmann John Jørgensen Reitan som ett av dens 25 medlemmer (17 fra Lagtinget og 8 fra Høyesterett). Perioden 1883-1885 var hans første periode på Stortinget. John Reitan ble derfor ikke berørt av den omfattende habilitetsdebatten i forbindelse med riksretten. Den gjaldt de som hadde sittet i forrige periode, de såkalte 9. juni-menne. Det var disse som 9. juni 1880 hadde vedtatt at grunnlovsvedtaket i statsrådssaken var gjeldende grunnlov. Statsrådssaken gjaldt statsrådenes adgang til Stortinget og rett til å delta i Stortings forhandlinger.

Riksretten påløp i månedsvise, det ble reist sak mot statsrådene enkeltvis, og resultatet var at alle unntatt tre statsråder ble fradømt sine embeter. De tre ble til gjengjeld idømt bøter. Gjennom dette seiret Stortinget og velgerflertallet over Kongen med sitt embetsmannsregime, og vi kan si at parlamentarismen som prinsipp ble innført i vårt statsstyre.

John Reitan skrev lange beretninger heim til kone og barn fra riksretten og det øvrige som foregikk i Stortinget og i hovedstaden denne første perioden han satt på tinget. De som satt heime på Reitan skrev på sin side og ba om å få høre siste nytt fra rettsforhandlingene i tillegg til at de skrev og fortalte smått og stort fra gård, gren og bygd. Her var det direkte linjer fra maktens sentrum til grenda ved jernbanen øverst i Gauldalen.

De to periodene som folkevalgt til Stortinget (1883-1888) representerer høydepunktet i John Reitans politiske karriere. Da hadde han lang fartstid bak seg lokalt og regionalt. Han var ordfører i Ålen i hele 34 år, fra 1864 til 1897. Dermed ble han også medlem av amtsformannskapet der han var høyt ansett og ofte ble valgt til komitéformann. Også under stortingsperioden hendte det at han møtte i amtsformannskapet, særlig hvis man trengte hans kompetanse i spesielle saker. Med ordførerbakgrunnen ble han også formann i forlikskommisjonen og leder av herredskommisjonen for matrikuleringsarbeidet i 1860-åra. Med en sentral posisjon så lenge, var han å betrakte som bygdas førende personlighet.

John Reitan var født i 1822 (6. september) som nest yngst i en søskjenflokk på seks. De øvrige søskene var Elen (Venna), Peder (Nordstu Reitan), Barbro (død 23 år gl), Marit (Litlgjerdet) og Anders (Kvikne - dikter, skole- og folkeopplysningsmann). Foreldra var Jørgen Pedersen Rugelsjøen og Kari Jonsdtr. Kurås. De kom altså fra Glåmos, men kjøpte en av Reitan-gårdene. Faren var stiger, og dermed ble denne Reitan-gården kalt Stigran.

John Reitan gifta seg første gang i 1846 med Beret Olsdtr. Kirkbakke som var født i 1820 på Glåmos. Hun døde i 1864, kort tid etter sin sjuende barnefødsel. Bare tre av barna levde opp til voksen alder: eldste datter Kari som døde 22 år gammel i 1868, dattera Maria som flytta til Lundamo, senere til Trondheim, og sønnen Anders, som tok over gården og tok opp mye av farens gjerning som lærer og samfunnsgemenskjønn.

Etter et par år som enkemann gifta John Reitan seg opp att med Beret Klausdtr. Bjørgård. Hun var født i 1838, så hun var 16 år yngre enn han. De fikk åtte

barn sammen. De tre yngste og den femte døde som små. De øvrige var Jørgen (språkforseren), Johannes (Galåen), Ragna (Sundal) og Andreas (Åsheim). Beret hadde sønnen Klaus fra før ekteskapet, og han vokste opp i denne søskjenflokkon.

John og kona overtok gårdsdrifta i 1855. Men han nøyde seg ikke med å drive gård. Han sökte til Klæbu seminar liksom broren Anders hadde gjort og tok eksamen i 1859 etter et halvt års studium. Fra 1860 var han lærer i Øvre krets/Engan skole. Denne stillinga hadde han formelt sett fram til 1889.

Etter at han kom tilbake fra seminaret, ble John Reitan virkelig den drivende krafta i bygda. Han var formann for sogneselskapet som ble stiftet i 1860, og gjennom dette ble han pådriver for nye driftsmåter i landbruket. I 1871 ble Ålen meierforening stiftet på Stigran. Dette var et viktig skritt i retning av bedre foredling og omsetning av fjellbygdas viktigste overskuddsprodukt: smøret.

Men John Reitan var ikke materialist. Han var opprettet av økonomisk utvikling som grunnlag for det åndelige. Folkeopplysning var viktig, og det var det den materielle framgangen skulle tjene til. Derfor var det skolemann han var framfor noe annet. Brødrene John og Anders Reitan drev et omfattende arbeid for folkeopplysning. De sto i nær kontakt med andre ledende personligheter på skoleområdet. Fra høsten 1870 lyktes de med å få i gang en folkehøgskole på Graftås. Tre vintre på rad ble den drevet. Den holdt til på ulike gårder hver vinter: Unsgården, Bårdshaugen og Sundan.

På folkehøgskolen ble det holdt kveldsmøter, og da møtte særlig de eldre karene for å samtale. På lørdagskveldene var det sammenkomster i Engan skole der både lærere, elever og annen ungdom fra de nærmeste grendene møttes. Dette var noen av de første ungdomsmøtene, med foredrag, opplesing og enstemmig sang, samt eksis, gymnastikk og blandakor. John Reitan var en sentral person i disse sammenhengene.

Reitan var på denne tida ei grend med mange hus tett i tett. Dette grendefellesskapet var ei av rammene rundt John Reitans tilværelse. Den kunne utvides til også å gjelde nabogrenda Grafås, videre resten av bygda og prestegjeldet. Utover dette var regionen ei referanseramme, og endelig også nasjonen. I alle disse sammenhengene var det mennesker, masser av mennesker, å forholde seg til: kone, barn, svigerbarn, barnebarn, tjenestefolk, naboer, slektninger, bygdefolk for øvrig, nærings- og yrkesbrødre, meningsfeller og partifelle.

Et så bredt ankerfeste innebar at det var mange oppgaver, saker og problemer å tenke på og å arbeide med. Interessene og engasjementet hadde ei spennvidde fra de minste barna sine ferdigheter til prosessen under riksretten, fra behovet for reparasjoner på seterstuggu på Storvollen til teknologiske nyvinninger på landbruksutstillinga i Kristiania, fra gebursdagskaffe for et familiemedlem til markeringa av 400-årsdagen for Martin Luthers fødsel (1483).

John Reitan var initiativtaker og drivkraft på flere sentrale områder som vi har sett, og han var helt i front målt med nasjonal målestokk i skole- og opplysningsarbeid, landbruksfremmende tiltak og politisk virksomhet. Stigran er blitt omtalt som "Venstres faste borg" i bygda, og dette gjaldt fra John Reitans tid.

Når det gjelder visse områder, kan det til om med se ut til at John Reitan var foran sin tid. Særlig gjelder det hans kvinnesyn, i alle fall slik det kom til uttrykk i praksis. Han kunne sitte på distanse og trekke i trådene heime ved å gi beskjeder til kone og barn om hva som skulle gjøres og av hvem, men han var samtidig

veldig oppmerksom på hvem som hadde anlegg og ferdigheter for ulike oppgaver, både av kvinner og menn. Derfor hadde han sørget for å sende den eldste dattera si, Maria, til utdanning på meieriskolen på Reinsklosteret i Rissa, der hun var elev ved det første kullet i 1868.

At en far sørger for dattera si, er kanskje ikke så rart. Mer oppsiktsvekkende er det at John Reitan også sto på for å få ei jente fra nabogrenda, Ingeborg Bårdstu, til å utdanne seg til lærerinne. John Reitan hadde sjøl hatt denne Ingeborg som elev i folkeskolen, og hadde sikkert sett at hun hadde forutsetninger for å bli lærerinne. En viktig motivasjon for ham var "at have Lærerinder der talte Barnets Sprog og i sin hele Opræden var som en Bondejente, naturlig og saaledes fri for Unoterne, som vi mærker hos de Fremmede, der har Bysnit baade i Dragt og Tale" (J.R. i brev til kona Beret i mars 1884). Han fikk gjennomslag for forslaget sitt, og skrev søknaden til Klæbu seminar på hennes vegne. At Ingeborg Bårdstu var hans kommende svigerdatter, lå vel allerede på det tidspunktet i korta. Ingeborg ble gift med Anders Reitan i 1891. Da hadde hun vært lærerinne i barneskolen siden midt i 1880-åra.

John Jørgensen Reitan døde i 1903 (10. februar, jordfestet 22. februar). I 1905 ble det satt opp en bautastein på Reitan til minne om brødrene Anders og John Reitan etter initiativ av Helge Væringsaasen, Elverum. I et telegram til John Reitan på 80-årsdagen hadde han ytret håp om at Norge måtte fostre mange slike virksomme og varmtfølende foregangsmenn som Anders og John. Bautaen over de to fikk inskripsjonen "folkeopplysning, framsteg og fridom". To år senere ble bautasteinen avduket under stor høytidelighet med en mengde folk til stede. - 100 år etter John Jørgensen Reitans død hedrer vi minnet hans gjennom dette stykket.

Stasjonsgrenda ved Reitan, gruvedrift og jernbanedrift

AV: JOHANNES VONGRAVEN

Det var strid om linjevalg og stasjonsplassering her som andre steder da jernbanen skulle anlegges gjennom bygdene i øvre Gauldal. Her som ellers der jernbanen gjorde inntog, fikk jernbaneledelsen siste ordet. En øyet store fremtidige inntekter i transport av malm fra forekomstene i Kjøli- og Killingdalsfjellet. Dette var hovedårsaken til at Reitan stasjon ble anlagt i et da svært avsides strøk i bygda.

Kanskje det eneste folk forbandt med dette strøket var Storvollbrua over Gaula. Ei bru som i følge Reitans "Ålen" har eksistert fra uminnelige tider. Gaula har ikke noe egnet vadested i dette strøket, så bru var nødvendig for å nå slåttemurer, setrer og skog.

Det tok litt tid før noen bebyggelse ble etablert som følge av stasjonsplasseringen. På selve stasjonen bodde stasjonsmester Schive med en stor familie. Stor-Trond Lundemos bror Per fikk jobb som banevester ved Reitan. Han kjøpte tomt av Nordstu Reitan og bygde hus. Eiendommen kalte han Solhaug og huset står ennå. Ingebrig Jonsen Ellingsvoll som senere kalte seg Reitan, kjøpte tomt av Støvne ned i Vebekkåsen. Han ble ansatt som banevokter ved Reitan stasjon, og bygde hus av ei sommerstuggu, også kjøpt av Støvne. Navnet Vebekken kommer ganske sikkert av at to bekker danner en V i terrenget ved de gamle slåttemyrene oppunder Graftåskjølen.

Disse to heimene var sammen med jernbanens bygninger den eneste bebyggelsen "borti skoga" de første 20-25 årene etter jernbanens åpning. Neste hus som vart bygd var Vegheim 52/13 i 1902. Enke etter jernbanemannen Grim Schjetne, stasjonsmester Schives datter Fredrikke, satte seg opp en heim her.

Utover 1890-tallet begynte det å skje ting. Det ble satt i gang stordrift både på Killingdal og Kjøli. Malmen ble kjørt på vinterføre fra Kjøli til Reitan stasjon, og fra Killingdal til Storvollen der den ble opplastet på jernbanevogner, og sendt til smelting. Før jernbanens tid ble den frakta med hest til smelthyttene.

Like nordvest for Reitan stasjon ble det satt opp staller, kontorbygning og brakker for hestkjørere, kontorfolk og andre arbeidere. Plassen kaltes for "Stallan" og en kan så vidt se tomtene ennå. Etter at Kjølitaubanen kom og anlegget ved Stallan ikke ble brukt, kjøpte Elling Eggen kontorbygningen og satte den opp som bolighus nord for Skands der den nå står. Gruvene hadde forskjellige eiere, men det var Huitfeld & co som dro i gang stordrift i 1885. Arbeidsstokken på Kjøli gikk opp

i 300 mann og på Killingdal opp i mot 150 mann.

Jeg har en del dokumenter som angår tekniske ting vedrørende driften ved Kjøli og Killingdal. Malmens beskaffenhet, mengder og andre viktige saker for bedriftene. Det er forholdsvis lite stoff om Kjøli, mer finnes om Killingdal. En kan muligens finne interessante opplysninger om driften i arkiver i Belgia og England. Etter Huitfeldt & co's konkurs i 1935, er det begrensede arkiver fra dette firmaet, og det mangler nesten helt skriftlige opplysninger om det daglige livet ved disse samfunna innpå fjellet.

Trafikken gjennom den lille grenda ved Reitan stasjon måtte ha vært stor. Tre initiativrike menn så sjansen til å sko seg litt på det som skjedde. I 1906 satte Hans Kirkhus opp en bygning han hadde kjøpt av Rasmus Ween og førte den opp på tomt kjøpt av Nordstu Reitan 55/13, og startet med handel.

I 1908 satte Rasmus Saksgård opp hus ved krysset der Killingdalsveien tar av og startet handel, Granli 52/8. Per Larsen Reitan fra Klokkekronningen satte opp for Reitan stasjon, Solheim 55/15. Han startet opp med handel som datter og sønn fortsatte med. Ennå er det mange som husker å ha vært inn til Dina og Johannes "Perlarsa" for å slå av en prat og gjøre en liten handel. Andre hus ble bygd og mange av husene har hatt flere leietakere/eiere. Handelsetableringene sier noe om trafikken i den tiden det var 450 arbeidsplasser på fjellet. Men det ble snart åpnet butikk på Kjøli, og dermed fikk etableringene på Reitan ett skudd for baugen.

Rørosingen Abraham Sandnes fikk i 1904 jobb som bestyrer ved Engzelius filial på Kjøli. Han avløste Henrik Sommer som emigrerte til Amerika. Sandnes forteller om denne tiden i bokserien "I manns minne, gruver og anlegg." Dette må være en av de få beskrivelsene om dagliglivet til de 300 som levde og arbeidet på snaufjellet.

Sentralt i bebyggelsen lå ingeniørboligen der driftslederen Worm Hirsch Lund bodde. Gruvekontoret og

Engzelius filial holdt til i hver sin ende av en brakke fra en tidligere driftsperiode. Flere gamle tømmerhus var tatt i bruk og nye var under oppførelse. Kundekretsen var blandet, forteller Sandnes. Rotløse individer av begge kjønn og et antall som holdt det gående med juks og fanteri. Kriminelle som hadde politiet i hælene, spritlangere og drevne kortspillere som gjerne forsvant etter "full pott". Mesteparten besto likevel av rørosinger og bygdefolk fra Tydal og Ålen, og de var holdt for å være pålitelige og greie.

Sommer satte Sandnes inn i arbeidet, varebestilling, pengebehandling og handel på krita. Viktig var det å møte opp på lønningsdag på kontoret for å nulle ut kreditten. En ting måtte han særskilt passe på; ikke gå lens for snus! Det hadde skjedd en gang og da la gruvslusken ned arbeidet. Engzelius hadde utstyrt filialbestyren med revolver, som var en del av utstyret når han skulle ned til Reitan stasjon med kontanter. Sandnes forteller om en strabasiøs tur med taubanen vinters tid. En noe vågal ferd der karene på Vinkelen tok inn "tjuvåkeren" og kanskje berget liv. Med noe høyrask i botnen av kibben, og med føttene på kibbkanten ble det virkelig krise da en uforutsett taubanestans gjorde at kibben med Sandnes om bord ble hengende en times tid rett over Gaula, på Tverdalens. Karene på taubanestasjonen ved Reitan hadde en stri tørn med å kna liv i handelsbestyrerskrotten, men det gikk bra.

På avlønningsdagen var det Stormartna. Da gikk det en strøm av omførselshandlere opp til Kjøli. 96% sprit hadde en rivende omsetning. En berømt spritgauk var en svenske som het Grevdalsskog. Han hadde mellomstasjon i ei brakke ved taubanestasjonen ved Reitan stasjon. En gang kom "Greven" og skulle overnatte hos det svenske rallarlaget, Berglunds lag, i taubanebrakka. Der vart det en heidundrandes fest. Utpå natta var det bare "Greven" og et par til som holdt ut. Som en godnathilsen tømte "Greven" et glass 96% sprit, veltet seg oppi kåya og døde momentant. De andre "jekket" litt på liket og la seg til å sove. "Greven" ble etter det Sandnes forteller gravlagt på Ålen kirkegård. Det ble omsider etablert streng kontroll med spritlangerne og med all transport til Kjøli.

Om været forteller Sandnes; 3. juledag i 1905 var det et forferdelig uvær. De hadde et svare strev med å finne igjen filialen, og etter en stri tørn hadde de måket den fram. Neste dag var alt tilføyet igjen, og nå måtte de drive handel ned i snøhaugen til lyset fra ei parafinlykt. Først uti mars vågde de å måke opp lysgraver for

vinduene. I januar 1905 blåste ei overmodig kokke, Berit Sakrismo fra Tydal bort, Et stort letemannskap fant henne heldigvis i ei snødrive, og hun berga livet.

Helsetilstanden, sier Sandnes, var overraskende bra. Dette til tross for at de sanitære forholdene var elendige. Kjempестore soppeldynger, avfall etter 300 mann, låg like utenfor brakkeveggene.

Worm Hirsch Lund hadde store planer for Kjøli, og noen av disse overførte han til Folldal da han flytta dit. Selskapet som ble etablert for å drive Kjøli fra 1903 het The Kjøli Mines Ltd. i 1910 leide belgiske Verstraete & Fils gruva og drev til 1914 da Huitfeldt igjen tok over driften. De fortsatte til 1919 da driften ble kraftig innskrenket, og helt stopp ble det i 1930. Den kjente "sysselsettingsdriften" var noen år senere.

Som så mange grender i flere bygder er Reitan nå ei stilte grend. Lite skjer og vegetasjonen dekker spor etter hundreårig virksomhet. En må være lokalkjent for å ane at fotballkamper har vært arrangert oppi Vebekkøyen. Sportsinteresserte og driftige ungdommer fra Graftås og Reitan anla en litenbane Ustus grunn, kanskje så tidlig som i 1920-åra. Ved synfaring etter krigen ble banen betegnet som for liten, og en så seg om etter andre steder. "Stallan" er det ikke mange som finner fram til, og hvem kan ane at de fraflytta heimene huset mange titalls ungdommer for et par mannsaldre tilbake.

I utkast til museumsplan for Holtålen ser jeg at begrepet "arbeiderboligene ved Reitan stasjon" er brukt. Dette er litt feil. Ingen av husene er satt opp av folk som tok seg arbeid ved gruvene, men grunnen til at grenda ble til er selvsagt gruvevirksomheten.

På en lite tilgjengelig og gjengrodd haug ovom Reitangårdene står steinen som er til minne om brødrene Reitan, Anders og Jon, enere i bygda i sin tid. En bauta som bygdekjempen Helge Væringsåsen ivra svært for. Hvorfør ikke flytte den ned til veien, til den gamle tomta etter Stigran? Jeg mener å ha funnet kløvstien folk brukte fra Reitangårdene og til Brua. Den går gjennom skogen litt ned for bygdeveien. Den såkalte Bustigen krysset eller tok av fra denne og gikk forbi de senere heimene Vebekkåsen, Vegheim og Granli mot Rønningberga og opp Kjølvegen. Fra Brugjerdet gikk vintervegen over "Vintervegmyran" frem til Stovollbrua. Det kunne være en oppgave for et historielag å merke slike gamle ferdelsårer som de viktige kulturminner de er. Sammen med flytting av minnestenen skulle det være en oppgave for historisk interesserte.

Lasskjørarvers

AV OLE GUNNAR FOLDE

Malmfunna i Rørosdistriktet (fra 1644) innledet en storhetstid for hesten som trekkdyr. Først på slutten av 1700-tallet kunne gauldølene ta i bruk "planerte" veistrekninger ned dalføret.

Den første ålbrygg som kjørte med vogn til Trondheim, var Jon Jonsen Finland. Han skulle gifte seg, og måtte derfor til byen for å gjøre innkjøp til bryllupet i 1770. Han lånte vogn av foregangsmannen Børre Langland, som var den eneste som da eide vogn.

Før den tid vart kåppår'n sommerstid frakta til Trondheim med kløvhest. En bra gamp kunne bære opp i mot 120 kilo kåppår. Kobberverkets regnskaper viser at tusen kløvturer kunne bli unnagjort på sommersføre. På tilbaketur fra Trondheim inneholdt kløvsekkene gjerne malt, mjøl, korn, salt eller sild. Provianthuset på Røros hadde monopol på handel med slike varer, og i perioder fikk arbeidere og førselsbønder oppgjør i form av "proviantsedler" – en ordning som førte

til både misnøye og aksjoner mot kobberverket. Mye av transporten foregikk naturlig nok på vinterføre. Slaen egnet seg godt til frakting av settved, kål, tømmer, malm og proviant. Tilfrosne elvefar og innsjøer ble til vinterveger. Slik kunne bøndene og Gauldalen, Selbu og Østerdalen utnytte vintersesongen til å skaffe seg kjærkommen ekstra-inntekt.

I boka "Der stenene taler" forteller Johan Falkberget om to legendariske lasskjørera fra Hessdalen: Ole Knutsen Hegseth (1846-1918) og Ingebrikt Pedersen Gjersvold (1828-1904). Falkberget skriver: "I ett halvt århundre kjørte de over fjellet fra gården sine i Hessdalen – i uvær og solskinn – i frost og stille. Hestebjøllene fra bogtrærne sang for dem – akkompagnert av hestehovens trampen."

Lasskjørarvers er skrevet for å hedre de som slet helsa av seg for bosetningen i Rørosdistriktet.

*Lasskjørar va' du som bannas og svor!
– stridbar og sterke – ette vegom du før
Ska tru om hjarte' ditt bar på en drøm,
om i lettar liv, vør en tå dom,
som engång satt øvst oppme' borda.*

*Ti stalla han vente "Gråen" på de'
– enda en tur frå gruve og ne'
Romfrosten kvit over hest og kar
– spenn sle'n fôrr, no e me klar,
kjøre mælm frå Arvedals gruve.*

*Oppover, oppover – mælmen ska frem
Oppover, oppover – mælmen ska frem
Spring no "Gråen" – mælmen ska frem
– smeltes ved Dragås hytte.*

*Lasskjørar e du, ti koften grå
– på lassa se song du: – Hei og hå!
Bjellam dom kling over vidde og fjell
– ti gråversmårrå og vinterkveld
men vent, ja, vent – me må kvile.*

*Å, stakkars Gråen, hainn driv de se hardt!
– men hestkar e'n – de'e jammen rart
hainn kjem på en salme ette'n Mor
– du knele før hesta og les nå'n ord
søm begge har vondt før å skjonne.*

*Å, kjerka e fjell uta orgelbrus
Det kveskre en vind som flytesus
mjukt krin dyr og mennesj.*

*No varsle en rypstegg at kvila e slut
– ti lange rekka kjem gampa og stut
Det ropes og hujes – det gnekstre og gnell
På i lass sitt'n Per på en sôskinnsfell
å drømme om dom som e heme!*

*Nedover, nedover – mælmen ska frem
Nedover, nedover – mælmen ska frem
Spring no "Gråen" – mælmen ska frem
– smeltes ved Dragås hytte.*

*Hypp, hypp "Gråen", ta ti no
Stångvekta vente ved Eidet bro
Smart e me fremme, å stjernan skin
– i jente stunde på lasskjørar'n sin!
Se godt å ha nå'n å elske.*

*Lasskjørar va' du som bannas og svor
– stridbar og sterke – ette vegom du før
Å drømmen du mesta om kongens bord,
men om du e liten, hell du e stor
– Vårherre har rom for n stakkar.*

Ole Gunnar Folde

Kommunens ansatte og politikere
ønsker jule- og nyttårsgjester
hjertelig velkommen
til Holtålen kommune.

Alle lesere av Oppunder fjellbandet,
innbyggere i Holtålen kommune
og utflyttere fra Ålen og Haltdalen
ønskes en riktig god jul og
et fredfylt og godt nytt år!

HOLTÅLEN KOMMUNE
– mulighetenes kommune

Ivar P. Volden
Ordfører

Haldor Kjeldstad
Rådmann